

УДК 007 : 304 : 070

Сорокіна І.В.¹

¹ студ. гр. СН-317, НУ «Запорізька політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ЗАДУМУ У «ЩОДЕННИКАХ» С. ЄФРЕМОВА

Відтворення об'єктивної історичної картини в Україні наприкінці ХІХ – в першій третині ХХ ст. неможливе без вивчення всебічної діяльності Сергія Єфремова. Сергій Олександрович Єфремов (1876–1939 рр.) – громадсько-політичний діяч, учений, журналіст, редактор, видавець, член Всеукраїнської академії наук – належить до когорти визначних представників української інтелектуальної та політичної еліти початку ХХ ст. У своїй просвітницькій діяльності він завжди вирізнявся рідкісним умінням поєднувати ліберально-демократичні цінності й моральні імперативи, народолюбство та бажання служити своїм талантом послідовній реалізації «українського проекту». Усі дослідники спадщини С. Єфремова відзначали дивовижний поліфонізм його таланту: він залишив нащадкам ґрунтовні й самобутні наукові праці, статті у пресі, щоденники, мемуари, обширний епістолярій; відзначився помітним доробком на ниві творення нової української журналістики, політики, освіти, культури.

Спрямованість і зміст діяльності С. Єфремова визначалися його світоглядом, який почав формуватися з юнацьких років на історичній літературі сімейної бібліотеки. Вагомий вплив на формування його ідеологічних переконань мало навчання в Київській семінарії та університеті ім. Св. Володимира, де він починає свідомо працювати над собою. Саме в цей період він поринув у вир громадського політичного руху, зблизився з представниками української інтелігенції, серед якої домінувала ідея відродження України. Неабиякий вплив на формування його поглядів мали

твори М. Драгоманова, М. Михайловського, масонські ідеї свободи, рівності, братерства та всесвітнього федералізму.

В історії української журналістики перших десятиріч XX ст. Єфремов поруч М. Грушевського, Б. Грінченка, А. Ніковського, Ф. Метушевського, Є. Чикаленка, М. Шаповала – постать ключова. Велику надію у справі об'єднання українського суспільства і підтримки його всебічного розвитку С. Єфремов плекав щодо української преси. Незважаючи на постійні утиски владних структур, саме українська преса розвивається, на його думку, найбільш динамічно, оперативно реагує на всі події суспільного життя, впливає на широку аудиторію. Досить назвати вражаючий перелік видань, з якими пов'язане його ім'я: «Зоря», «Правда», «Киевская старина», «Записки Наукового Товариства імені Шевченка», «Літературно-науковий вісник», «Нова громада», «Промінь», «Основа», «Волинь», «Україна», «Наше минуле», «Дніпрові хвилі» та ін. Єфремов брав участь у редагуванні газет «Громадська думка», «Рада», «Нова рада», журналу «Нова громада». Упродовж 1895-1918 був одним з керівників видавництва «Вік». Творча спадщина Єфремова-публіциста складає понад 3000 різножанрових праць, об'єднаних стрижневою думкою – про Україну, її культурну самобутність та історичне право на державне життя [2].

Про вагу його слова промовисто свідчить кількість його публікацій: близько тисячі майже у п'ятистах числах газети, тобто на одне число припадало приблизно дві публікації. С. Єфремов готував експрес-інформацію про поточні події – нею відкривалася «Нова Рада». У кожному номері подавалася аналітична або полемічна стаття, що складалася з двох-п'яти частин. Рідше журналіст писав огляди преси й інформацію для відділу хроніки. Публіцистика С. Єфремова вражає об'єктивністю, глибиною думок, образністю, жанровою палітрою, саме він і визначав обличчя газети.

До того ж, треба врахувати той факт, що крім журналістики він із перших днів революції опинився в епіцентрі політичної боротьби й державотворчих процесів. З першого дня – член Центральної Ради, товариш (заступник) голови – М. Грушевського. З утворенням Генерального Секретаріату призначається генеральним секретарем міжнаціональних справ.

У спектрі суспільного служіння С. Єфремова помітне місце займає його просвітницька діяльність як публіциста, що дозволяє характеризувати його як, палкого прихильника українського національного відродження, пропагандиста та захисника української мови, культури, освіти. У своїх роботах він прагнув підтримувати у свідомості народу національні почуття, історичну пам'ять, самоповагу, прагнення до самовдосконалення, самореалізації, до справедливого суспільного устрою, намагався будити свідомість нації. Аналіз публіцистичного доробку засвідчує, що С. Єфремов як публіцист зробив значно більше, ніж як державний діяч.

Активний громадський діяч і журналіст, людина, яка сама брала щонайактивнішу участь у політичному житті, цікавилася суспільними настроями, мистецтвом, С. Єфремов мав гостру потребу фіксувати, оцінювати, аналізувати події та явища. Його щоденники, що були написані у 1923 – 1929 рр. розкривають ретроспективу історичних подій в Україні того часу через суб'єктну присутність автора. Саме записи в «Щоденниках» давали можливість відображення баченого й пережитого, вести розмову про суспільні процеси, в якій він був і автором і єдиним читачем.

У питанні стосунків з більшовицькою владою він займав чіткі позиції: явне несприйняття більшовизму, як принципово ворожої українській державності течії. Своє ставлення висловлював на сторінках газет, наголошуючи на тому, що уряд радянської Росії приніс пригнобленим народам національний розкол, внутрішню ворожнечу та громадянську війну. Після остаточного встановлення останньої на території України. Єфремов ніколи не висловлював жодних слів лояльності до більшовицького режиму, він робив свою справу, розбудовуючи інтелектуальну Україну в стінах академії наук, а критичне ставлення до влади фіксував на сторінках свого «Щоденника».

Несприйняття більшовицької влади, гострі оцінки її брехливої ідеології, внутрішньої і зовнішньої політики, ставлення до людей і єзуїтсько-садистської сутності – чи не найважливіший аспект у щоденниках С. Єфремова, в яких він подав вичерпну характеристику «системи, на брехні й провокації, на світовому дурисвітстві заснованої», влади з порядками «римської імперії цезаристських часів» кінцева мета якої – «фізичне винищення українства» [1, с. 91]. У своїх записах С. Єфремов багато разів наголошує, що головною зброєю «червоних жандармів у неоголошеній війні проти України є брехня, обман, ошуканство, фальсифікації, шахрайство, засновані на провокаціях, шпигунстві і доносах.

Із загального потоку інформації про злочини режиму С. Єфремов робить висновок про тотальну несвободу в суспільстві і про нівелювання межі між в'язницею і так званою волею: «... і тюрма, і воля одно одного варті і, власне, нічим не різняться. Хіба тим, що в «незамкнутій тюрмі» щодня сподіваєшся, що потрапиш до справжньої, а з справжньої не так то легко перейти до незамкнутої...» [20, с. 637]. Безпомилково вловлює С. Єфремов і загальну тенденцію у діях більшовиків знищувати саме українців: «... тюрми повні українців і то самих українців...: селяне, робітники, військові, просто люде. Зате серед тих, що допитують, українців нема...» [1, с. 638]. Інші записи підтверджують наростання хвилі геноциду і чітке розуміння автором щоденників спланованості масового знищення людей саме за національним принципом: «З причини останніх арештів виникла справжня паніка з нищенням документів, листів і т. п. До якої міри позалякуваний народ став,

то й не сказати. Загальний голос – що це нова ліквідація української молоді, як української, за те, що вона українська. Отже, українізаційний курс твердо стоїть! Україну матимемо незабаром у Наримському краї або на Мурмані, і, власне все краще виповнюється і нищиться...» [1, с. 67].

Отже, для С. Єфремова як носія інстинкту правди в українському суспільстві була неприйнятною людиноненависницька тоталітарна ідеологія, заснована на жорстокості, брехні й підступності. Він вбачав у більшовизмі виразні ознаки нової варварської релігії, які проявлялись у творенні червоних міфів про начебто видатні досягнення комуністичної влади і про геніальність більшовицького вождя Леніна, у створенні нових ідолів і масових жертвоприношеннях в ім'я процвітання режиму, в брутальному зомбуванні людей і пропагуванні моральної безсоромності. Автор щоденників переконливо доказав, що така держава була ворожою своїм громадянам, що комуністичні лідери та їхні маріонетки-партійці провадили політику закріпачення і розбещення душі особистості, а головними рисами в їхньому психологічному портреті були цинічна самовпевненість, почуття безкарності, усвідомлення необмеженої влади над долею мільйонів. Портрет нових хазяїнів країни, створений С. Єфремовим, доповнюють такі якості, як шпигуноманія, патологічна kleptomania на державному й приватному рівнях, об'єднання влади з бандитським світом, ненависть до християнських цінностей, масове пияцтво як свідчення таємного страху перед відповідальністю за скоєні злочини.

Однією з характерних і яскравих тем щоденникових записів Єфремова є політична сатира. Ця тема – багатогранна й багатопланова. У записях «Щоденників» Сергій Єфремов сам виступає як блискучий сатирик-полеміст, фотографічно відтворюючи конкретику соціальних відносин, формованих більшовицьким режимом, таким чином, що їхня потворність, ірраціональність й антигуманність стають очевидними. Ще одним аспектом є коментування Єфремовим цих реалій, в яких найповніше виявляється його позиція. І нарешті, третій аспект: фіксування на сторінках «Щоденників» голосу народної правди чи то у вигляді саркастичних оцінок політики нового режиму, чи то у вигляді анекдотів, почутих на вулиці, на базарах Києва, від знайомих [3].

У цілому, на вироблення стильової манери публіциста вплинула всебічна освіченість та високий рівень ерудиції, інтерес до творів української та світової літератури та історії. Сергій Єфремов був тонким знавцем людської душі, прагнув розбудити її, викликати емоції, полегшивши їй таким чином усвідомлення власного «я» в круговерті подій, зрозуміти їх національну й соціально-політичну основу, український характер, зв'язки з іншими фактами й подіями. Кожна його публікація – дорогоцінна сторінка літопису очевидця й активного учасника національно-визвольної боротьби

українства, що відзначаються аналітично-критичним підходом до нагальних проблем того часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Єфремов С. Щоденники, 1923–1929. Київ: ЗАТ Газета «Рада», 1997. 848 с.
2. Іваницька С. Постать Сергія Єфремова – публіциста в українській пострадянській гуманітаристиці. Українська біографістика: зб. наук. праць. Київ: Ін-т біогр. досліджень НБУВ НАНУ, 2013. Вип. 10. С. 282–308.
3. Масенко Л. «Щоденники» Сергія Єфремова як історичне й філологічне джерело. Дивослово. 2000. № 1. С. 10–13.